
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

EGY REPERTÓRIUM ALKALMÁBÓL

Káich Katalin: *Az intézeti kiadványok repertórium*a 1968—1983. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 1983

Egy bibliográfiai kiadvány, repertórium, könyvészeti szakmunka mindig jóval többet mond a benne közölt tényeknél, a pusztá adatoknál, annál, hogy egy intézmény, munkaközösség vagy szellemi műhely egy meghatározott időszakban mennyi és milyen címszót adott ki, kinek a tollából, milyen tárgykörből és műfaji megoszlásban, mekkora terjedelemben, példányszámban, kinek a gondozásában, hozzájárulásával, támogatásával vagy részvételével, stb. Ami a szakma számára csak lejegyzendő címszó, besorolandó adat, amögött szellemi erőpróbák, gondok, bizakodások, kételyek, ritkábban a jól végzett munka megnyugvása húzódnak meg. Káich Katalin munkája, *Az intézeti kiadványok repertórium*a 1968—1983, nem annotált bibliográfiai kiadvány, tehát címével is csak egyszerű jegyzékét ígéri A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete adott időszakban megjelent publikációinak, illetve ahogyan a sorozat megnevezésében olvashatjuk: A hungarológiai és komparatistikai kutatások jugoszláviai bibliográfiája 1. Egy nagyobb vállalkozás úttörő könyvéről van szó tehát, amely az intézeti szakmunkák jegyzékét adja közre. A szakmai követelmények milyen fokán, ám ítélik meg azok, akik jobban értenek a könyvészeti tudományokhoz. E jegyzet írójának nándenesetre kellő eligazítást nyújt a címek, nevek és adatok tömkelegében, jóllehet csak azért, mert maga is részt vett a bibliográfiába felvett kiadványok szerkesztésében, anyagának megválogatásában és gondozásában, szerzőinek toborzásában, egyáltalán e kiadványok létrehozásában. Ezért nem okoz gondot a számára, ha „nem tudományszakonként (...) ezen belül a tudomány belső szakrendje szerint” kell keresnie egy-egy közleményt vagy annak a szerzőjét, mert nagyjából azt is tudja, hogy pl. mikor mit és miért neveztek az Intézetben mondjuk *művelődéstörténet*nek, noha annak máskor és má-

sutt esetleg *folklor* volt a neve. Ezzel a jegyzetíró nem menteni akarja a bibliográfia lehetséges szakmai gyengéjét, számára egyébként is fontosabbak a füzet egyéb vonatkozásai a címleírás módszertani kérdésénél.

Tudvalévő, hogy a repertórium az Intézet negyedszázados évfordulójára jelent meg olyan céllal, hogy számot adjon a 25 esztendőös tevékenység nyomtatott alakban megörökített eredményeiről. Az Intézet munkáját természetesen még hozzávetőleg sem azonosíthatjuk csupán azzal, amit dolgozói (munkatársai, diákjai, általában a szellemi köréhez tartozók) nyomtatásában közzétettek az intézeti kiadványokban. Még a határidőhöz kötött és szoros értelemben vett tervfeladatok is csak jelzesszerűen kaptak képviselést e hasábokon. Mert van, amiből nem lett szöveg, hanem megmaradt szócédulának, lyukkártyának, statisztikai adatnak vagy egyszerű jelnek Vajdaság vaktérképén. Ezt az itt nem is jelzett tevékenységet aligha is lehetne ily érzékelhető formában vagy címszavakban bemutatni. Ilyesmire csak egy széles keretben mozgó tanulmány vállalkozhatna, amely választ adna többek között arra a kérdésre is: hogyan alakult ki pl. az intézeti publikációknak éppen ez a témaköre, rámutatna kulturális fejlődésünk folytonossági hiányaira, arra, hogy miért tartottuk szükségesnek úgyszólván minden projektumunkban érvényesíteni az összehasonlítás elvét, melyek azok a személyi, tárgyi, stb. feltételek, amelyek a hazai hungarológia tartalmait és irányait meghatározták, miért „részesítettük előnyben” ezt, miért „hanya goltuk el” amazt a kutatási területet. Mászóval: olyan elemző-leíró tanulmányra lenne ehhez szükség, amely megvilágítaná a repertóriumban prezentált tárgykörök és címszavak mögöttes területeit, így alkalmas lenne humántudományunk mozgásirányainak értelmezésére, fejlődési fázisainak a megjelölésére, e változások okainak feltárására stb. Örülnénk, ha e jegyzet is adalékkal szolgálhatna egy ilyen jellegű elemzéshez. Ezúttal azonban csak a Repertóriumba felvett folyóirat, A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei (a mai Hungarológiai Közlemények) indulásának és koncepciója kialakulásának néhány mozzanatáról szólunk.

A Hungarológiai Intézet tíz évvel a Tanszék után, tehát 1969-ben kezdte meg a munkáját. Munkakörének és feladatainak a kijelölése, mint ahogyan a Tanszéké sem, természetesen nem az alapító Bölcsészkar dekrétumával egyidős. Az Intézetnek is volt egy előkészítő szakasza, afféle „előélete”, amelynek a során a szervezéssel megbízott munkacsoport széleskörű közvéleménykutatással igyekezett a maga elképzeléseit az Intézet iránt támasztott társadalmi igényekkel összhangba hozni. Kérdések, tanácskozások, programviták előzték meg annak a tömör mondatnak a megfogalmazását, amely az alapító okmányban az Intézet céljáról és rendeltetéséről szól. Ezekon több ízben is elhangzott egy tudományos folyóirat kiadásának a gondolata, illetve az Intézet kiadói

tevékenységének a terve is. Az elképzelések jó része viszonylag rövid idő alatt meg is valósult, s ha kezdetben a kiadványok kevésbé tagolt, egyszerűbb változataival találkozunk is, az Intézet 1969 óta már rendszeresen igyekezett közzé tenni tudományos munkája eredményeinek egy részét.

Káich Katalin repertóriumának mindhárom nagyobb feldolgozott egységéből (a Tanulmányok, a HITK és az egyedi kiadványok) jól nyomon követhető nemcsak a kiadványok folytonos tematikai gazdagodása, a szerzők számának a gyarapodása, az egyre újabb kutatási területek meghódítása, hanem többek között a sorozatok belső differenciálódása, a szerkesztési elvek és megoldások finomodása, sőt a kiadványok leírásából a szerkesztői operatíva személyi állományában, összeállításában, elgondolásaiban beállt módosulások jellege is kitűnik. A HITK 1969 októberében azzal a szerény bejelentéssel indult, hogy *időnkénti* megjelenésével lehetővé kívánja tenni a kutatómunka nyilvánossággal való megismertetését, tehát egyszerű bulletin-szerepet szán önmagának. Mái a következő évtől, 1970-től kezdve azonban a kutatás mind mennyiségi eredményei, mind minőségi szintje szükségessé teszi a folyamatos, negyedévi megjelenést, a rendszeres folyóirat-jelleg kialakítását, az egy-egy tárgykörből felduzzadt anyag pedig a kettős számokat is. A bemutatott és leírt 50 szám összesen 39 füzetben jelent meg: 29 egyszerű s 11 kettős szám formájában, összesen 7255 oldalon, számonként tehát átlag 11,5 ívnyi terjedelemben 29 „belső” és 148 „külső” munkatárs írásával, akik közül 52 külföldi szerző.

Az 1968-as esztendő az intézetszervezés jegyében telt el. A kezdeményezés első, de inkább még csak az ötletszerűség vonásaival jellemezhető szakaszán túljutva a munkacsoport ebben az évben tűzte napirendre a konkrét tervek kidolgozását, az intézeti munkaformák körvonalazását, a témák pontosabb megjelölését és leírását, ezúttal már olyan kérdésekkel is számolva, hogy a célbavett kutatáshoz milyen képesítésű szakemberek állnak az Intézet rendelkezésére; hogy fontosságuk és időszerűségük (sürgősségük) szempontjából milyen feladatoknak kell elsőbbséget biztosítani, mely területek kívánják meg a hiányok és kiesések — még időben elvégezhető — pótlását stb. Mindebből valamit jelzett már a HITK első száma is, de nem éreztelen egy pillantást vetnünk az előkészületek egy-két mozzanatára, így pl. az 1968 szeptember 28-án tartott tanácskozásra, amely tizennyolc, írásban beterjesztett kutatási javaslatot vitatott meg. Ezek közül több is jelzi a később kiadott monográfiák, folyóiratban megjelent nagytanulmányok érlelődését, s ugyanakkor koncepcióbeli kérdéseket is érintenek. Ezekben tallózva idézünk fel néhány gondolatot. Triva Militarnak, a Matica srpska érdemes belső munkatársának, a sajtótörténet kiváló művelőjének a beadványa a következőkre irányítja a figyelmet:

„Az Intézet munkatervében a jugoszláviai magyar művelődéstörténeti

témák között első helyen áll *A magyar nyelvű helyi sajtó felszabadulás utáni szerepe és fejlődése* címen szereplő téma. Minthogy azonban az Intézet feladatai között hangsúlyozott helyet kap a jugoszláviai magyarság nyelvi és kulturális törekvéseinek nemcsak jelene, hanem múltja is, föltétlenül fontos, hogy az Intézet programja felölelje nemcsak a felszabadulás utáni lokális magyar sajtó tanulmányozását, hanem az egykori magyar sajtóanyagot is a mai Jugoszlávia területén.

Egy nép kulturális múltjának tanulmányozása és megismerése nem lehetséges a sajtónak az illető nép művelődési törekvéseiben és megnyilvánulásaiban betöltött szerepére és hozzájárulására vonatkozó adatok ismerete nélkül. Az időszaki sajtónak minden népnél nagy hatása volt nemcsak a nyomtatásban megjelent szövegek nyelvének és stílusának a fejlődésére, hanem az élőbeszédben való nyilvános érintkezés formáira is. (...) E feladatok szolgálatában állt vidékünk magyar időszaki sajtója is már évtizedek óta, még ha az akkori magyar főváros sajtója mellett csak provinciálisnak számított is. De éppen e vidéki volta, lokális jellege miatt volt vitathatatlanul nagy hatása a kulturális életre, elsősorban az itteni magyarság nyelvi és irodalmi fejlődésére (...) a tíz napilap, a több mint száz heti és időnként megjelenő újság és folyóirat, a szerkesztők és munkatársak nagy száma, köztük a nyelv kitűnő ismerői, kiváló stiliszták és írók járultak hozzá vidékünk magyar irodalmi és kulturális törekvéseihez (...) Nem lehet helyes képet adni róla s megfelelően értékelni a jugoszláviai magyar kulturális múltat, ha nem vizsgáljuk s nem állapítjuk meg, mi minden jelent meg a régebbi magyar periodika köréből ezen a vidéken, mi volt ebből értékes, mi járult hozzá a kulturális gazdagodáshoz, különösen a jugoszláviai magyarság nyelvkincsének felemelkedéséhez és irodalmi tevékenységének fejlesztéséhez...

Az említettek szükségességére és sürgető voltára figyelmeztetett — ahogyan a tanácskozás papírjai között olvassuk — a zágrábi Horvát országi Munkásmozgalmi Intézet munkatársának az értesítése is arról, hogy az ottani Egyetemi Könyvtárban nem található meg az 1918 előtti vajdasági magyar újságok...

A Repertórium nem sok biztatót közöl a fentiekkel összefüggésben: csak egyetlen adatot említ a HITK címszavai között *sajtótörténet* megnevezéssel. A Repertóriumból persze nem tudható, miért ilyen szegényesen van képviselve ez a tárgykör (mint a művelődéstörténet egyik formája vagy ága), annak ellenére, hogy pl. a Szervezett Munkás irodalompolitikájáról szóló tanulmányában Bori Imre még 1966-ban arra figyelmeztet, hogy „A jugoszláviai magyar nyelvű sajtó története még feldolgozatlan, a szó legszorosabb értelmében ismeretlen.” Az Intézet koncepciójával összefüggő kérdések, illetve egykori álláspontok rejlenek ennek a háttérben: az a vélemény, amely munkakörét csak a szorosan vett nyelvi (sőt: nyelvészeti) és (szép)irodalmi kutatásokban látta megvalósíthatónak, figyelmen kívül hagyva a kultúra komplex természetét,

s arra hivatkozva, hogy ez a tárgykör valójában az egységes nagy vajdasági intézmények (múzeumok, könyvtárak, levéltárak stb.) hatáskörébe tartozik. Az 1971-ben tartott művelődéstörténeti értekezlet rámutatott e hiányokra s arra is, hogy a tervek során a sajtónkról közölt adatok tévesek, („tíz napilap és több mint száz időszaki sajtótermék”), sőt éppen arra engednek következtetni, hogy az effajta kutatások csak az Intézet keretében végezhetőek sikerrel a „lehetőségek szűkös volta és a szakkutatók hiánya” ellenére is. „Tájékoztatóm megemlítem — áll a kérdésről szóló beszámolóban —, hogy eddig kb. 450 időszaki kiadvány legszükségesebb adataival rendelkezünk. A teljes címléírás és lelőhelyjegyzék elkészítése még előttünk áll. Ezek az adatok a kezdetektől az 1944-ig tartó időszakra vonatkoznak. A Magyar Szó indulásától napjainkig tartó periódus címjegyzéke 123 folyóirat, lap és egyéb időszaki kiadvány meglétéről tud.” Az a körülmény, hogy a HITK publikációi között csak kevés ilyen tárgyú írás olvasható, s hogy mind az Intézet alapítása előtti, mind az azutáni időszakban a legjelentősebb sajtótörténeti szakmunkák más intézmények gondozásában láttak napvilágot (Életjel, Forum, Munkásegyletem stb.), a hungarológiai feladatoknak egy talán még ma is az ún. alapidiszciplinákkal való azonosításából ered... A Repertórium adatai nem zárják ki ezt a feltételezést.

A szakkritika rámutatott, hogy a Repertóriumban nincs egymástól felismerhetően elkülönítve az egyes szaktudományok anyaga. Ennek, legalább is részben, az lehet az oka, — hogy főként a kezdetekben — a tanszéki s később az intézeti dolgozók munkafeladatai, a hungarológiára háruló teendők igen sokféle ágának szinte egyidejű és egymást kiegészítő művelését követelték meg, s ennek folytán az adatfelvétel, a módszerek is mintegy hasonlultak vagy legalább igen közel kerültek egymáshoz. A dialektológia, a helytörténeti kutatás és folklór; a jugoszláviai magyar irodalom történetének a feltárása és az összehasonlító irodalom; művelődés- és művészettörténet — szinte nem is választhatók el vegyiszta alakban, különösen nehéz ezek differenciálása a nemzetiségi kultúra fejlődésének sajátos viszonyai között, amelyek kevésbé teszik lehetővé (de szükségessé sem) a szakterületek éles elválasztását. Noha bizonyos gyakorlati szempontok alapján olykor célszerűbbnek látszana a tudományágazatok szerinti vertikális megosztás elvéhez igazodni a tudományszervezésben (pl. irodalomtudomány vagy nyelvtudomány „mint olyan”), másfajta megfontolások ellentmondanak e desztillálásnak a tudományos életben, nem pusztán a meglévő káderszerkezet miatt. Mint jeleztük, ez is egyik oka az intézeti munkaformák és munkatartalmak (témák, módszertani eljárások) rendeltetésükből eredő komplexitásnak. Mindez természetesen kihat e „felsoroló” repertórium szerkezeti, anyagbeosztási, felépítési-elrendezési elveire is, ami nyilván nem okvetlenül jelenti azok elfogadását és helyeslését. A figyelmesebb olvasó azonban így is felfigyelhet bizonyos jelenségekre, noha főleg csak a kronológikus

rend alapján igazodhat el a közölt anyagban. Így pl. megállapíthatja, hogy a néprajzi (folklor-) kiadványok, cikkek és tanulmányok viszonylag és zömmel későbbiek, mint az egyéb anyagkörből valók. A terepi gyűjtés, a (kérdőíves) begyűjtés elrendezése, a hangzóanyag leírása, kotázása, archiválása, végül szöveges feldolgozása és közzététele nemcsak hogy teljes munkaidővel foglalkoztatott magas szakképzettségű folklorista munkáját követelte volna meg, hanem a megfelelő eszközök, tárolásra alkalmas helységek, a technikai felszerelés meglétéét is, ami azonban az Intézetnek a kezdetekben nem állt rendelkezésére. A folyóirat szellemi néprajz körébe tartozó szövegközlései nagyrészt jó értelemben vett „melléktermék”, nyelvjáráskutatók, irodalomtörténészek munkája. Ha egy ideig ez a tevékenység „művelődéstörténet” vagy „népköltészet” megnevezés ill. fedőnév mögött található, annak nem a tervezés gondatlansága az oka, mert az említett 1968-i programvita beterjesztett okmányai és témaindoklásai között is olvasható már ilyen megfogalmazás:

„Kálmány Lajos nyomain (ez a téma részben egybe esik a szegedi kirajzás táji kutatásával). Kálmány tudomásunk szerint a Tisza és a Maros bal partján a következő községekben gyűjtött: (...) A Tisza jobb partján: (...) A Marostól északra, a Tisza bal partján még vagy 25 községben vagy községből. Rendkívül hasznos volna ennek a területnek az ő nyomdokain újra bejárása: egyrészt azoknak az alkotásoknak a megkeresése, amelyeket ő innen publikált, vagy amelyek hagyatékában innen valók. Ugyanakkor a községek folklorjának mai képét is meg kellene rajzolni. Ez a történeti tárgyú folklorisztikai kutatás szép példája lenne (...) konkrét feladat lenne néhány rejtélyes Kálmány-szöveg azonosítása, töredékek után nyomozása...” — Évek múlva a fenti téma egész téma-családdá terebélyesedett, s talán jó is, hogy túlnőtt az intézeti tervmunkálatok keretén. Annak a javaslatnak a szellemében, amit az egyik beadvány úgy fogalmazott meg:

„A Hungarológiai Intézet töltse be a Jugoszlávia népei, a nemzetiségek és szomszéd népek kultúrája közti híd szerepét, ezért ne csak vajdasági vonatkozású témákkal és problémákkal foglalkozzon, hanem európai viszonylatban ezeknek a népeknek a kultúráját, kapcsolatait is tanulmányozza.”

SZELI István

A LÍRIKUS ÉS MŰFORDÍTÓ SZAKMAI ORSZÁGJÁRÁSA

Fehér Ferenc: *Egyazon ég alatt. Esszék és jegyzetek.* Forum, 1984

Valóságos utazások — újságírói és írószövegségi kiküldetések, költő-találkozók, irodalmi szimpóziumok — élménytöredékeit és szakmai tapasztalatait, s virtuális ország-világ-járások — emlékekkel, írott doku-